

RECENZIJA KNJIGE: CLAUDIO NERI, MALCOLM PINES, ROBI FRIEDMAN: „SNOVI U GRUPNOJ PSIHOTERAPIJI – TEORIJA I TEHNIKA“. INTERNATIONAL LIBRARY OF GROUP ANALYSIS, 2008.

/ BOOK REVIEW: CLAUDIO NERI, MALCOLM PINES, ROBI FRIEDMAN: DREAMS IN GROUP PSYCHOTHERAPY – THEORY AND TECHNIQUE. INTERNATIONAL LIBRARY OF GROUP ANALYSIS, 2008.

Goran Tošić

SAŽETAK / SUMMARY:

U novije doba snovi se ne razmatraju samo iz perspektive spavačeva unutarnjeg života nego i kao način prijenosa informacija o utjecaju dinamike grupe i šire socijalne okoline na sanjača. Snovi se mogu razmatrati kao zajednički konstruirani, kao dio intersubjektivnog procesa unutar grupe, kao dio matriksa ili kao način da se izbace neprihvatljivi dijelovi *selfa* u druge putem projektivne identifikacije. Grupa pruža mogućnost kontejniranja i metaboliziranja teško „probavljivog“ materijala snova. Osim mogućnosti za „strog“ analizu snovi nude i mogućnost za zaigranu komunikaciju u grupi o mogućim značenjima nesvjesne dinamike.

/ Recently dreams have not been seen only from the perspective of a dreamer's inner life, but also as a way of conveying information about the impact of group dynamic and a dreamer's broader social environment to the dreamer.

Dreams can be seen as jointly designed, as a part of the inter-subjective process within a group, or as a part of the matrix or as a way to eject the unacceptable parts of the self to the others by a mechanism of a protective identification.

The group provides opportunities of containment and metabolizing of heavy „digestible“ dreams material. In addition to opportunities for „rigorous“ analysis, dreams offer possibility for playful communication in the group about possible unconscious dynamics meanings.

KLJUČNE RIJEČI / KEYWORDS:

snovi / *dreams*, self / *self*, kontejniranje / *containment*, projektivna identifikacija / *projective identification*, empatija / *empathy*, igra / *play*

Prim. mr. sc. **Goran Tošić**, dr. med., psihijatar, psihoterapeut, grupni analitičar, e-pošta: goran.tosic62@gmail.com

Prim. mr. sc. **Goran Tošić**, MD, psychiatrist, psychotherapist, group analyst, e-mail: goran.tosic62@gmail.com

UVOD

C. Neri, M. Pines i R. Friedman urednici su ove knjige u kojoj osim njih trojice još osamnaest autora u ukupno osamnaest poglavlja (uz dva predgovora i jedan uvod) na 304 stranice daju pregled suvremenijih razmišljanja o snovima i njihovoj primjeni u grupnoj analizi, psihodrami i velikoj grupi. U knjizi je vidljiv veliki utjecaj velikana psihoanalize Biona i Kohuta, a u novije doba i intersubjektivista.

U uvodu knjige urednici se prisjećaju da je S. Ferenczi (1913.) bio pionir u razumijevanju snova u relacijskom kontekstu: sanjač osjeća pritisak da ispriča san osobi na koju se sadržaj sna odnosi. Autori navode da pričanje sna predstavlja i interpersonalni zahtjev za kontejniranje. Razmjena snova u grupi korisna je za harmoničnu suradnju članova i grupnu empatiju. Zajednički rad olakšava prethodno blokirani osobni autonomni rast i grupni razvoj. Voditelj treba izgraditi neku vrstu sigurnog prostora pomažući grupi da primarno

razvije naviku iznošenja asocijacija na snove prije nego interpretacija.

OSVRTI NA POGLAVLJA KNJIGE

Malcolm Pines, „The Illumination of Dreams“, Institute of Group Analysis, London

M. Pines podsjeća da san ispričan grupi (bilo da je objašnjen i asociiran ili ignoriran) pripada grupnom kontekstu. Svaki san ispričan grupi vlasništvo je grupe koja ima istančanu intuiciju da razlikuje „grupni san“ od snova koji su otpor. San može biti nesvjesna refleksija grupnih događaja. Snovi u grupi mogu ukazivati na poremećenu grupnu strukturu npr. kad stari član odlazi ili novi dolazi.

J. Scott Rutan, Cecil A. Rice, „Dreams in Psychodynamic Group Psychotherapy“, Boston Institute for Psychotherapy

Autori smatraju da voditelj treba pomoći grupi da razvije normu za asocijacije na snove prije interpretiranja ili

razumijevanja. Kod projekтивne identifikacije sanjač vrši pritisak na druge članove da odigraju sanjačeve neželjene dijelove. U grupi su mogući multipli snovi: ako dva člana ili više njih priča snove u istoj seansi korisno je vidjeti proizlaze li oni iz nekoga zajedničkog nesvjesnog sadržaja grupe.

Snovi mogu biti kontejneri individualnih i kolektivnih anksioznosti i ako ih se ne proradi, mogu voditi u *acting out*.

Robi Friedman, „Dream-telling as a Request for Containment in Group Therapy – The Royal Road through the Other”, Carmel Institute for Groups, Haifa University

Pričanje sna može se promatrati kao zahtjev za kontejniranje u grupnoj terapiji. San koji ima nezadovoljavajuće unutarnje kontejniranje može potaknuti traženje za manje oštećenim, boljim vanjskim kontejnerom – tako se ponavlja ono što je sanjač radio u djetinjstvu. Pričanje sna često ima zahtijevajući nesvjesni emocionalni aspekt koji će „gurati“ slušatelja u osjećaje čak i u *acting out* nekih odnosa prema sanjaču. U cilju da transformira primitivne nepodnošljive osjećaje (beta-elemente) u misleće i tolerabilne alfa-elemente – nezrelo ustrašeno dijete treba majčin transformirajući kapacitet koji se naziva alfa-funkcija. Majka putem sanjarenja, tj. prirodnim i kompleksnim

nesvjesnim procesom kontejnira i elaborira za dijete još uvijek „neprobavljiv“ senzorijski input. Dijete introjicira majčinu alfa-funkciju, što mu postupno omogućuje da autonomno metabolizira uzbuđujuće i zastrašujuće doživljaje. Režiser sna (unutarnja *self* instancija) izabire pravi karakter sposoban da kontejnira do tada netolerabilne elemente za vrijeme radnje sna. „Drugi“ u snu nije slučajni izbor. On je izvučen iz nesvjesno uskladištene kolekcije kontejnera koji su percipirani da mogu podnijeti nepodnošljivo. Procesirajuća funkcija sna ovisi o zrelosti i sposobnosti ega da kontejnira i organizira emocionalni doživljaj. Razmatra se: struktura sna, distanciranje od anksioznosti i razina simbolizacije. Struktura sna podrazumijeva da san ima uvod, događaje koje je moguće podijeliti u „činove“ (u kojima se gledaju rekurentni obrasci) i kraj (gleda se sposobnost ega da pronađe rješenje problema). Razina simbolizacije zapravo je mjera alfa-funkcije.

Friedman predlaže analizu strukture sna, analizu manifestnog sadržaja, latentnog sadržaja i grupna značenja sna (do kojih se dolazi kada članovi grupe iznose asocijacije na san kao da je njihov vlastiti).

Prepričavanje sna možemo shvatiti kao zahtjev za kontejniranje. Pacijent koji traži kontejniranje traži utočište i značenje. Prirodno je iskoristiti važnog dru-

gog u suočavanju s anksioznošću. Ta se situacija događa između bebe i majke. Ako je to nedostajalo u tom odnosu, mora se poboljšati u terapiji. Razlikujemo unutarnje i vanjsko kontejniranje. Unutarnje kontejniranje sposobnost je *selfa* da procesira i kontejnira teški materijal. Vanjsko kontejniranje uključuje mogućnost komunikacije i projiciranja nepodnošljivog sadržaja u bolje opremljen kontejnirajući objekt.

Pričanje sna može biti kraljevski put ka *selfu* kroz nesvjesno drugih ljudi. Zrela grupa može obogatiti refleksije o nepodnošljivom materijalu putem vlastitih asocijacija. Sve se to (zajedno s terapeutovim emocionalnim odgovorom i asocijacijama) može promatrati kao dio „sanjarenja“, tj. davanja značenja, alfa-proces, što ne samo dekodira poruku nego je i procesira putem projektivne identifikacije (tj. metabolizira i u prihvatljivom obliku vraća primatelju). Na kraju se sve asocijacije pokušavaju integrirati u relacijsku priču. Friedman navodi Betty Joseph prema čijem mišljenju promatranje kontejniranja od strane druge osobe (tj. one koja projicira) korektivno je iskustvo i može biti terapijsko.

Kontejniranje snova u grupi zahtijeva pripremu grupe i pripremu terapeuta za kontejniranje. U grupi se potiče majčinski holding, *support*, elaboracija – kroz grupu kao cjelinu. Nastoji se stvo-

riti osjećaj sigurnosti koji je različit u raznim fazama grupe (u početku je važan terapeutov osobni *support*, a u fazi izražene kohezivnosti bitno naglasiti kontejniranje razlika, osobnog razvoja, autonomije, neovisnog mišljenja). Važne su interpretacije koje osvješćuju rascjep i integriraju ga u *self* grupe.

Što se tiče terapeuta, bitna je sposobnost terapeuta za kontejniranje velikog raspona emocija. Grupa može terapeuta doživljavati kao onipotentnog terapeuta koji dešifrira svaki san. Ako on to prihvati, pridonosi infantilizaciji grupe. Terapeut ne smije zaboraviti da samo kognitivni pristup nije dovoljan. Većina transformacija u terapiji proizlazi iz procesiranja teških emocija kroz terapeutovu psihu. Kontraprojektivna identifikacija ima dalekosežne posljedice u grupi jer sprječava terapeuta u održavanju terapeutskog stajališta. Shvaćanje vlastitih kontratransfernih reakcija prototip je kontejniranja i elaboracije. Terapeut mora imati dobar kontakt sa svojim snovima.

Rene Kaes, „The Polyphonic Texture of Intersubjectivity in the Dream“, University Lumiere Lyon 2

R. Kaes smatra da su sanjači glasnogovornici grupe i da sadržaj sna uključuje događaje iz grupe kao i zajednička traumatska iskustva. Autor spominje i difrakciju koja uključuje dekonzenza-

ciju, pomak i multiplikaciju pri čemu nastaju multiple reprezentacije aspekata *selfa*.

Peter J. Schlachet, „Sharing Dreams in Group Therapy“, formerly of the Postgraduate Center for Mental Health, New York

Snovi proizlaze iz neverbalnog afektivnog matriksa grupe. Oni reflektiraju teme koje zaokupe cijelu grupu. Snovi se mogu shvatiti kao komentari na događaje u grupi ili na kontekst u kojem se grupa nalazi. Snovi mogu imati kontejnirajuću funkciju i izražavati neku dublji grupni problem.

Janine Puget, „Singular Dream-Dream of Link Scene and Discourse“, Asociacion Psicoanalitica de Buenos Aires

Ispričani san uvijek je nepotpun zbog svoje slikovne kvalitete. Nužno je zato raditi u međuprostoru, uz nedostatnost jezika i stupanj inkoherentnosti. Asocijacije u grupi verbaliziraju ono što se nije namjeravalo verbalizirati. Na pitanje kome pripada san može se odgovoriti: svakome tko se može suočiti s njim i postati dio njega. San nema istu funkciju u jednom okviru kao u drugom (faza grupe, kontekst, odnosi). Sanjač je ponekad kao žrtveni jarac koji mora nositi tuđe projekcije. U grupi umjesto dešifriranja sna naglasak može biti na njegovoj evokativnoj snazi.

James S. Grotstein, „We Are Such Stuff as Dreams Are Made On, Annotations on Dreams and Dreaming in Bion's Works“, School of Medicine, UCLA

Autor daje osvrt na snove i sanjanje u Bionovim radovima. Sanja se stalno, danju i noću u cilju transformiranja neposrednog iskustva. Emocionalna iskustva moraju biti prorađena s alfa-funkcijom prije nego što mogu biti iskorištena za misli sna. Beta-elementi nisu pogodni za misli sna nego za primjenu u projektivnoj identifikaciji. Zato je kod psihotičnih pacijenata san zapravo halucinacija kojom psihotični pacijent želi evakuirati svoje emocije. Psihotični pacijenti boje se sanjanja zbog introjektivne posljedice sanjanja i zbog sudionika u snu, tj. progoniteljskih loših objekata. Tijekom terapije može se pratiti razvoj od ekskretornog halucinatornog „sanjanja“ do introjektivnog simboličnog sanjanja.

Peretz Lavie, „Extracts from The Enchanted World of Sleep“, Technion Resource Development, Technion

P. Lavie donosi neke činjenice u vezi s fiziologijom spavanja i sanjanja. U 80 – 85 % slučajeva kod buđenja iz REM-a prisutni su snovi. U prvim fazama REM-a snovi su kratki i reflektiraju situacije iz budnosti. REM u jutarnjim satima ima bogatije i detaljnije snove praćene emocijama i oni su više po-

vezani s djetinjstvom. Snovi iz NON REM-a sadržavaju misli ili fragmente misli. Duboki spavači slabije se sjećaju snova, a plitki se spavači bolje sjećaju snova.

Claudio Neri, „Fabiana’s Dream“, Faculty of Psychology University of Rome

Psihoanalitička grupa daje nadu da će različita stanja uma biti prikupljena, da će im se dati značenje i da će tako biti transformirana. Za rad u grupi važno je mentalno stanje terapeuta. Neri ističe: 1. Strpljenje – prema Winnicottu terapeut mora biti sposoban tolerirati pacijentove napade na sebe i održavati sebe zainteresiranim za bolesnikove potrebe i zahtjeve da ostane živ. Neizvjesnost je integralni dio analitičkog posla i mora se moći tolerirati. 2. Terapeut mora njegovati pristup bez koristi za sebe. 3. Recipročnost – terapeut treba naučiti jezik svojih pacijenta i biti sretan ako oni nauče njegov jezik. 4. Ulaganje osjećaja u svoje pacijente, sebe i svoj rad. Rutina može uzrokovati da terapeut pati od afektivnog krvarenja. Tada pomaže razgovor s kolegama i supervizorom.

Marion Solomon, „The Dream in a Tavistock Group“, American Behavioral Studies Institute

Autorica opisuje grupu koja ima 12 članova i zadatak proučavanja otvorenih i skrivenih relacijskih procesa onako

kako će se javljati. Prije početka članovi moraju proučiti aplikacijski materijal u kojem je jasno navedeno da je grupa namijenjena zrelim odraslim ljudima koji su sposobni podnijeti znatnu količinu stresa. U grupi se nalaze i konzultanti koji na početku kažu svoju svrhu i poziciju. Tijekom rada grupe oni moraju izbjegavati akcije ili izjave koje ne potiču na učenje i koje ne pomažu grupi u njezinu primarnom zadatku. Oni izbjegavaju kontakt očima s članovima grupe, ne daju podupiruće odgovore pojedinim članovima, rijetko odgovaraju na pitanja, odlaze i dolaze na grupu točno bez nepotrebnih komentara i socijalne konverzacije. Njihov je zadatak poticati grupni proces samo objektivnim opisivanjem tog procesa, onako kako se on događa. Konzultanti strogo ograničavaju komentare na grupnu temu.

Obično 2. ili 3. dana članovi grupe pričaju snove. Teme tih snova mogu imati zajednički nazivnik dominantnih nesvjesnih fantazija cijele grupe. Savjetnici pažljivo slušaju grupnu poruku snova. Ako snovi nemaju grupnu poruku, drugi članovi se neće pridružiti diskusiji. Zato savjetnici ne smiju odmah reagirati bez obzira na to koliko se san činio relevantan. Grupi se mora dati mogućnost da prihvati ili odbaci važnost poruke sna za iskustvo „ovdje i sada“. Bilo da grupa prihvati ili ne prihvati neku temu, savjetnik se mora pitati zašto grupa to radi, npr. je li grupa

u otporu. Savjetnici često ograničavaju komentare na manifestni san.

Autorica na kraju navodi da duboko izražavanje osjećaja nije cilj te grupe i da emocionalnost često može biti tehnika izbjegavanja teškog posla.

Martin S. Livingston, „Self Psychology, Dreams and Group Psychotherapy – Working in the Playspace“, Postgraduate Center for Mental Health, New York

Snovi pružaju izvrsnu mogućnost za zaigranu i simboličnu komunikaciju između terapeuta i pacijenata – što obogaćuje proces liječenja. Važna je empatijska prilagodba u pokušaju da se ostane blizak pacijentovu subjektivnom iskustvu. U snu je važnija afektivna reakcija nego simbolizacija. Simbolička igra ima sličnosti s područjem između igre i stvarnosti (slično Winnicottu). Kohut je zaključio da neki snovi izražavaju neka traumatska stanja i nazvao ih je „snovima stanja *selfa*“ – u kojima zdravi dijelovi *selfa* reagiraju anksiozno na uznemirujuću promjenu u stanju *selfa*. Ponekad takvi snovi ukazuju na fragmentaciju, a ponekad na integraciju. Neke su temeljne postavke *self* psihologije sljedeće: u grupi se nastoji stvoriti sigurno i empatijsko okružje. Snovi imaju sintetičku ili organizirajuću funkciju u razvoju, regulaciji i obnovi psihičke strukture. Nema potrebe za dekodiranjem sno-

va. Nije važan asocijativan materijal, nego promjene *selfa*. Sanjač je u otvorenom i vulnerabilnom stanju *selfa* i može lako biti traumatiziran divljim interpretacijama. Kroz interpretacije se prorađuju *self*-objekt transferi i konflikti *selfa* i *self*-objekta. Osim konflikata između *selfa* i *self*-objekta prorađuju se i konflikti između potrebe za izražavanjem pravog *selfa* i potrebe okoline koja na to agresivno reagira kao i konflikti između *attachmenta* i individualizacije.

Irene Hartwood, „Discussion of Martin Livingston’s Working Playspace, Psychiatry and Biobehavior Sciences, UCLA

Self-psiholozi ne traže skrivenu istinu u snu. Naglasak je na zaigranom procesu u međuprostoru grupe koji uključuje našu radoznalost o mogućim značenjima metafore što nam donosi sanjačevu nesvjesno. Voditelj razmišlja jesu li intervencije članova grupe bliže njihovim projekcijama ili uvidu. Isto tako razmišlja i o vlastitim asocijacijama. Svoja razmišljanja kaže ako mu se čini da su produktivna za grupu. Nakon ispričanog sna voditelj se pita o stanju *selfa* u snu, transferu, rješava li san problem, bavi li se nekom fazom razvoja u životu, bavi li se implicitnom ili eksplicitnom memorijom, bavi li se san ranim pozitivnim i negativnim internalizacijama iskustva (tj. unutar-njim objektima u drugim teorijama).

Salomon Resnik, „Reflections on Dreams-Their Implications for Groups”, Argentinian Institute of Psychoanalysis

Autor se bavi snovima u grupi psihotičnih pacijenata u kojoj se u pozadini asocijacija o „čvrstom zidu od kristala... o Himalaji koja je vječna i otporna na vrijeme... o slomljenim glazbenim instrumentima“ – pokušavaju naslutiti „topli ali izobličeni osjećaji“ koji se javljaju u grupi.

Stefania Marinelli, „Dreaming and Acting”, Faculty of Education, University of L'Aquila

Autoricu san zanima kao izraz doživljaja unutarnjeg *selfa* i unutarnjeg tijela, tj. tjelesnog *selfa*. Bavi se grupama anoreksičnih i bulimičnih pacijenata. Smatra da je drogiranje hranom najbolji način da se izdrži praznina i gubitak koje su ti pacijenti doživljavali u ranom djetinjstvu. Ističe i važnost manifestnog sna.

W. Gordon Lawrence, Hanna Biran, „The Complementarity of Social Dreaming and Therapeutic Dreaming”, The University of Northumbria at Newcastle and School of Medicine, Tel-Aviv University

Autori razlikuju terapijsko sanjanje koje se bavi edipalnim i socijalno sanjanje koje se bavi socijalnim situacijama (seobe, izbjeglištvo, preživljavanje, iznenadne promjene u obitelji).

Ioannis K. Tsegos, Marianna Tseberlidou „The Oneirodrama Group – The Therapeutic and the Supervisory Process of a Dream Drama Group”, Institute of Group Analysis, Athens and Marianna Tseberlidou, Family Therapist

Grupa oneirodrame ima oko 35 pacijenata, održava se dvaput mjesečno u trajanju od devedeset minuta. Osnovna je značajka tih grupa enactment sadržaja snova i zaigrano stajalište prema njima. Na početku se nakon kratkog razgovora odabire san, sanjač dijeli uloge, moguće su manje ili veće promjene u izvedbi sna, ne moraju svi članovi sudjelovati u izvedbi. Nakon izvedbe grupa ponovo sjedne u krug i razgovara o izvedbi, o osjećajima glumaca i gledatelja i njihovim teškoćama ili stresu. I voditelj može ponuditi svoj san. Interpretacije se rijetko nude, najvažniji su osjećaji: prema sadržaju, izvedbi, odnosima u grupi i izvan nje. Snovi se primjenjuju za ponovnu kreaciju, a ne za uvid. Navodi se da je taj pristup više umjetnički nego znanstveni.

Anna Maria Traveni, Monica Manfredi, „The Dream and the Large Group-PAN(all)DORA (giving)”, Italian NHS Mental Health Services and University of Psychology, Turin

U velikoj grupi može se imati osjećaj kao u snu, aktiviraju se psihotični mehanizmi, gube se vlastite granice prema drugim osobama, gubi se granica

tjelesnog i psihičkog, može se pojaviti strah od invazije, osjećaji gušenja i klaustrofobije, osjećaj blokade misli. Javljaju se snovi u kojima je čovjek u nepoznatoj zemlji u kojoj ne razumije jezik. Voditelj je lociran u graničnoj poziciji između individualnog i grupnog, između kohezije i dezintegracije, između unutarnjeg i vanjskog.

Ophelia Avron „Dreams as Stimulators of Group Processes“, University of Paris – VII

Autorica se bavi psihodramom. San se podijeli na scene koje članovi grupe odigravaju. Seansa ima tri dijela: otvorena diskusija, igra, opća diskusija. Često se grupa bavi temama separacije i potisnute agresije kao i tenzijama između individualne ugode (narcistično) i doprinosa grupi (objektno).

ZAKLJUČAK

Zaključno možemo ponoviti razmišljanje Waltera N. Stonea iz predgovora,

da se u novije doba snovi ne sagledavaju samo iz perspektive spavačeva unutarnjeg života nego i kao način prijenosa informacija o utjecaju dinamike grupe i šire socijalne okoline na sanjača. Snovi se mogu razmatrati kao zajednički konstruirani, kao dio intersubjektivnog procesa unutar grupe, kao dio matriksa ili kao način da se izbace neprihvatljivi dijelovi *selfa* u druge putem projektivne identifikacije. Grupa pruža mogućnost kontejniranja i metaboliziranja teško „probavljivog“ materijala snova. Osim mogućnosti za „strogu“ analizu snovi nude i mogućnost za zaigranu komunikaciju u grupi o mogućim značenjima nesvjesne dinamike.

Na kraju treba još reći da su u knjizi navedeni mnogobrojni primjeri snova i njihove analize koje zbog prirode ovog teksta nismo mogli prenijeti.

Knjigu preporučujemo kolegama grupnim analitičarima, ali i ostalim psihoterapeutima te psihijatrima koji su zainteresirani za psihodinamiku snova.

LITERATURA

1. Claudio Neri, Malcolm Pines, Robi Friedman: *Dreams in Group Psychotherapy – Theory and Technique* International Library of Group Analysis, 2008.